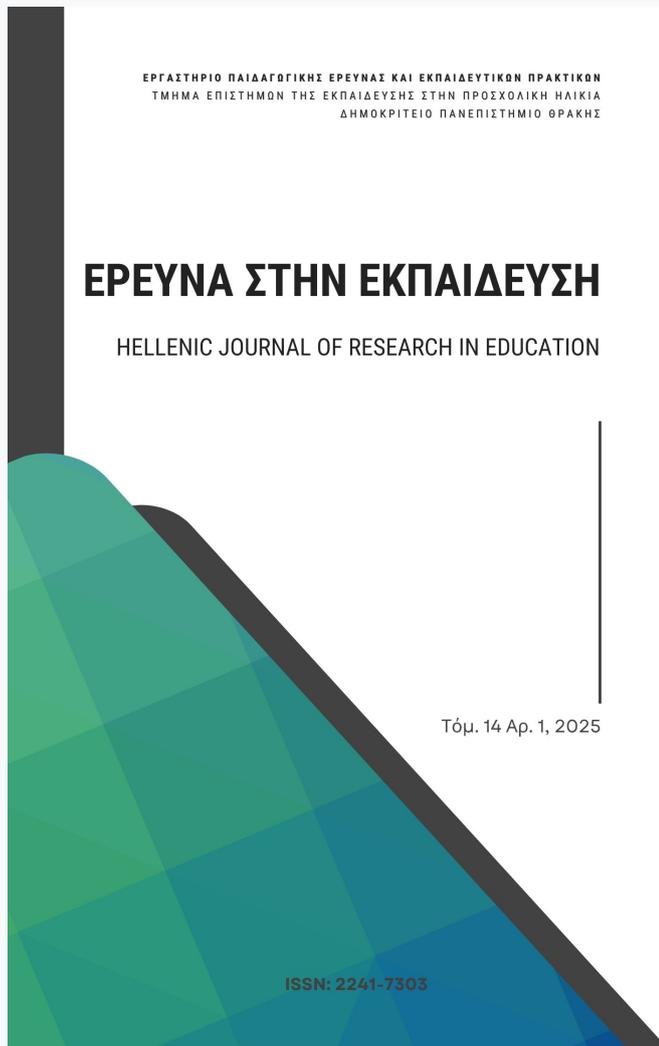

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Τόμ. 14, Αρ. 1 (2025)

Η σχέση της εκπαιδευτικής συμμετοχής και ισότητας με τη διαβουλευτική δημοκρατία στην Ελλάδα: ένα μοντέλο πολλαπλής παλινδρόμησης

Αντώνης Παπαϊκονόμου

doi: [10.12681/hjre.41354](https://doi.org/10.12681/hjre.41354)

Copyright © 2025, Αντώνης Παπαϊκονόμου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαϊκονόμου Α. (2025). Η σχέση της εκπαιδευτικής συμμετοχής και ισότητας με τη διαβουλευτική δημοκρατία στην Ελλάδα: ένα μοντέλο πολλαπλής παλινδρόμησης. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 14(1), 70–87.
<https://doi.org/10.12681/hjre.41354>

Η σχέση της εκπαιδευτικής συμμετοχής και ισότητας με τη διαβουλευτική δημοκρατία στην Ελλάδα: ένα μοντέλο πολλαπλής παλινδρόμησης

Αντώνης Δ. Παπαοικονόμου^α
α. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά τη σύνδεση μεταξύ της εκπαιδευτικής συμμετοχής και ισότητας και της ποιότητας της διαβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα. Η διαβουλευτική δημοκρατία είναι ένα σύστημα που βασίζεται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων μέσω διαβουλεύσεων και δημόσιας συζήτησης, επιδιώκοντας το κοινό καλό και την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στη δημιουργία πολιτικών. Στο επίκεντρο της έρευνας βρίσκεται ο Δείκτης Ολοκληρωμένης Εκπαιδευτικής Συμμετοχής και Ισότητας (ΔΟΕΣΙ), ένας πολυδιάστατος δείκτης που μετρά την πρόσβαση και την ισότητα στην εκπαίδευση σε διάφορα επίπεδα (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια). Ο δείκτης αξιολογεί την εκπαιδευτική ισότητα και τη συμμετοχή των πολιτών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η μελέτη χρησιμοποιεί δεδομένα από τη βάση δεδομένων V-Dem (Varieties of Democracy), η οποία παρέχει μια πληθώρα δεικτών για διάφορες μορφές δημοκρατίας παγκοσμίως. Σκοπός είναι να εξεταστεί αν η συμμετοχή στην εκπαίδευση επηρεάζει τη διαβουλευτική δημοκρατία στην Ελλάδα. Τα κύρια ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι το μορφωτικό επίπεδο των πολιτών, είτε αυτό αφορά την ολοκλήρωση πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας ή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, δεν ασκεί σημαντική επίδραση στην ποιότητα της διαβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα. Αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να αποδίδεται στην απαξίωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος ή στη γενική αναποτελεσματικότητα του δημόσιου σχολείου. Τα συμπεράσματα της έρευνας υποδεικνύουν ότι η διαβουλευτική δημοκρατία στην Ελλάδα δεν επηρεάζεται από την εκπαιδευτική συμμετοχή και ισότητα όσο θα αναμενόταν. Υπογραμμίζεται η ανάγκη για περαιτέρω έρευνα και πολιτικές παρεμβάσεις που θα ενισχύσουν τη σημασία της εκπαίδευσης στη δημοκρατική συμμετοχή και τη διαβούλευση.

Abstract

This paper investigates the connection between educational participation and equity and the quality of deliberative democracy in Greece. Deliberative democracy is a system based on decision-making processes through deliberations and public discussions, aiming for the common good and encouraging active citizen participation in policy creation. At the core of the research is the Comprehensive Educational Participation and Equity Index (CEPEI), a multidimensional index that measures access to and equity in education at various levels (primary, secondary, tertiary). This index evaluates educational equity and citizen involvement in the educational process. The study uses data from the V-Dem (Varieties of Democracy) database, which provides a wide range of indicators for various forms of democracy worldwide. The goal is to examine whether participation in education influences deliberative democracy in Greece. The main findings of the research indicate that citizens' participation in primary, secondary, and tertiary education does not significantly affect the quality of deliberative democracy in Greece. This result may be attributed to the devaluation of the Greek educational system or the general ineffectiveness of public schools. The conclusions of the research suggest that deliberative democracy in Greece is not influenced by educational participation and equity as much as expected. The need for further research and policy interventions is emphasized to enhance the importance of education in democratic participation and deliberation.

© 2025, Αντώνης Δ. Παπαοικονόμου
Άδεια CC-BY-SA 4.0

Λέξεις κλειδιά: διαβουλευτική δημοκρατία, δείκτης ολοκληρωμένης εκπαιδευτικής συμμετοχής και ισότητας, βάση δεδομένων V-Dem

Keywords: deliberative democracy, comprehensive educational participation and equity index, V-Dem database.

1. Εισαγωγή

1. Η έννοια της διαβουλευτικής δημοκρατίας

Η αρχή της διαβουλευτικής δημοκρατίας εστιάζει στη διαδικασία με την οποία λαμβάνονται αποφάσεις σε μια πολιτεία. Μια διαβουλευτική διαδικασία είναι εκείνη στην οποία η δημόσια σκέψη επικεντρώνεται στο κοινό καλό και κινητοποιεί πολιτικές αποφάσεις, χωρίς να λαμβάνει υπόψη συναισθηματικές εκκλήσεις και εξάρσεις, τοπικά συμφέροντα ή εξαναγκασμό (Παιονίδης, 1998). Σύμφωνα με αυτήν την αρχή, η δημοκρατία απαιτεί περισσότερα από μια αθροιστική αντιστοίχιση υπαρκτών προτιμήσεων. Επιπλέον, πρέπει να υπάρχει σεβασμός στο διάλογο σε όλα τα επίπεδα—από το σχηματισμό προτιμήσεων έως την τελική απόφαση—μεταξύ ενημερωμένων και αρμόδιων συμμετεχόντων που είναι ανοικτοί και δεκτικοί στην πειθώ.

Η διαβουλευτική δημοκρατία ορίζεται ως ένα πρότυπο πολιτικής οργάνωσης, στο πλαίσιο του οποίου οι πολίτες συμμετέχουν σε διαδικασίες διαλόγου υπό συνθήκες ισότητας και αμοιβαίου σεβασμού, με σκοπό τη διαμόρφωση τεκμηριωμένων απόψεων και τη λήψη συλλογικών αποφάσεων για τις πολιτικές που καθορίζουν την κοινωνική και ατομική τους ζωή (Bächtiger, 2018, σ. 2. Curato et al., 2022).

Η διαβουλευτική δημοκρατία αναφέρεται σε ένα είδος δημοκρατίας όπου η λήψη αποφάσεων γίνεται μέσω διαβουλεύσεων και συζητήσεων μεταξύ πολιτών. Σε αυτό το μοντέλο, η δημόσια συζήτηση και ο διάλογος έχουν κεντρική σημασία στη διαμόρφωση πολιτικών αποφάσεων. Ο στόχος είναι η ενθάρρυνση της ευρείας συμμετοχής των πολιτών στη δημιουργία πολιτικής και η διασφάλιση ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται με βάση την ενημέρωση και τη διαβούλευση, με σεβασμό προς τις διαφορετικές απόψεις και τα συμφέροντα (Παρούσης, 2005. O'Flynn, 2022).

Η διαβουλευτική δημοκρατία μπορεί να λειτουργήσει μέσω διάφορων μηχανισμών, όπως δημόσιες συναντήσεις, φόρουμ, ομάδες εργασίας, διαδικτυακές πλατφόρμες κ.λπ. Σε αυτό το πλαίσιο, η κυβέρνηση συχνά λαμβάνει υπόψη τις απόψεις και τις προτάσεις των πολιτών πριν λάβει τις τελικές αποφάσεις (socialpolicy.gr, 2019). Η δημόσια διαβούλευση, συχνά αναφερόμενη ως δημόσιο σχόλιο ή απλά διαβούλευση, είναι μια δομημένη διαδικασία που ζητά τη συμμετοχή του κοινού σε διάφορα ζητήματα που επηρεάζουν την κοινότητα.

Η διαβουλευτική δημοκρατία επιδιώκει να ενισχύσει την ανοικτή και διαφανή διαδικασία λήψης αποφάσεων, να αυξήσει την εμπιστοσύνη των πολιτών προς τις κυβερνήσεις και να δημιουργήσει πιο αντιπροσωπευτικές και δίκαιες πολιτικές.

Αυτή η συμμετοχή μπορεί να επιτευχθεί μέσω διάφορων μεθόδων:

- **Δημόσιες Συναντήσεις:** Αυτές είναι ανοιχτές συνεδριάσεις, όπως οι συνελεύσεις πόλης, όπου τα μέλη της κοινότητας μπορούν να εκφράσουν τις απόψεις και τις ανησυχίες τους άμεσα στους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων και στους εμπλεκόμενους φορείς.
- **Γραπτές Φόρμες:** Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν δημόσια σχόλια ή έρευνες, όπου τα άτομα μπορούν να υποβάλουν τις απόψεις τους γραπτώς.
- **Ομάδες Διαβούλευσης:** Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν ομάδες όπως οι συνελεύσεις πολιτών ή οι επιτροπές πολιτών, οι οποίες μπορούν να διεξάγονται με επιλεγμένα άτομα ή με στατιστικά αντιπροσωπευτικά δείγματα του πληθυσμού, επιτρέποντας τον προσδιορισμό της γνώμης της πλειοψηφίας (Παιονίδης, 1998).

Οι κύριοι στόχοι της δημόσιας διαβούλευσης είναι η βελτίωση της συμμετοχής και της επιρροής του κοινού, καθώς και η διαφάνεια και η αποδοτικότητα των κυβερνητικών έργων, νόμων ή κανονισμών. Η δημόσια διαβούλευση συνήθως περιλαμβάνει τη δημοσιοποίηση του θέματος προς διαβούλευση, την αμφίδρομη ροή πληροφοριών και ανταλλαγή απόψεων και την εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών στη σύνταξη πολιτικής ή νομοθεσίας (Schmidt, 2000). Υπάρχουν διάφορες μέθοδοι διαβούλευσης, αλλά όλες περιλαμβάνουν την παροχή πληροφοριών για το υπό εξέταση ζήτημα και τη δυνατότητα διαβούλευσης σχετικά με τον κανονισμό, τον νόμο ή το σχέδιο υπό εξέταση. Ενώ οι

δημόσιες διαβουλεύσεις πραγματοποιούνταν ιστορικά από τις κυβερνήσεις, έχουν αρχίσει να διεξάγονται όλο και περισσότερο και από μη κυβερνητικούς οργανισμούς, όπως πανεπιστημιακά προγράμματα και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς.

Στο πλαίσιο της διαβουλευτικής δημοκρατίας, θα πρέπει να τονισθεί ότι οι πολίτες δεν περιορίζονται σε μια τυπική ή συμβολική συμμετοχή, αλλά μετέχουν ουσιαστικά στη διαδικασία λήψης των πολιτικών αποφάσεων. Η λεγόμενη «δημόσια διαβούλευση» στην Ελλάδα, όπου οι ενδιαφερόμενοι απλώς καταθέτουν σχόλια επί ενός νομοσχεδίου χωρίς να διασφαλίζεται η ισότιμη και συστηματική ανταλλαγή επιχειρημάτων, συνιστά περισσότερο μια παρωδία παρά έκφραση της διαβουλευτικής λογικής (Karousakis & Koussouris, 2022). Εξίσου προβληματική είναι η εξομίωση της διαβούλευσης με την απλή συμμετοχή σε μια δημοσκόπηση ή ψηφοφορία, όταν αυτή δεν έχει προηγηθεί από θεσμοθετημένο διάλογο που θα επέτρεπε στους συμμετέχοντες να σχηματίσουν τεκμηριωμένη και λελογισμένη άποψη για το επίμαχο ζήτημα. Τέλος, είναι κρίσιμο να διευκρινισθεί ότι η διαβουλευτική δημοκρατία δεν ταυτίζεται με την υπάρχουσα πρακτική, αλλά συνιστά ένα κανονιστικό ιδεώδες: συνεπώς, το πραγματικό διακύβευμα έγκειται στην προώθηση θεσμικών μεταρρυθμίσεων που θα μας έφερναν πλησιέστερα σε αυτό το ιδεώδες.

2. Βάση δεδομένων V-Dem

Στη συγκεκριμένη έρευνα θα χρησιμοποιηθεί η βάση δεδομένων V-Dem (Varieties of Democracy). Ο δείκτης V-Dem παρουσιάζει νέους τρόπους μέτρησης της εκλογικής δημοκρατίας, της φιλελεύθερης δημοκρατίας, της διαβουλευτικής δημοκρατίας, της εξισωτικής δημοκρατίας και της συμμετοχικής δημοκρατίας. Αυτοί οι δείκτες βασίζονται σε δεδομένα από ένα μεγάλο αριθμό υπό-δεικτών που συλλέχθηκαν μέσω του προγράμματος Varieties of Democracy (Coppedge et al., 2015b. Lindberg et al., 2014. www.V-Dem.net), από ένα παγκόσμιο δείγμα 202 χωρών για την περίοδο 1900–2023.

Τρία είναι τα χαρακτηριστικά τα οποία διαφοροποιούν τα δεδομένα V-Dem από άλλες μετρήσεις της δημοκρατίας:

- Το πρώτο είναι μια νέα κατανομή: οι αφηρημένες θεωρητικές αρχές της δημοκρατίας μεταφράζονται σε περισσότερες από 400 λεπτομερείς ερωτήσεις με καλά ορισμένες κατηγορίες απαντήσεων ή κλίμακες μέτρησης.
- Το δεύτερο είναι ο όγκος των δεδομένων, ο οποίος προέρχεται από σχεδόν 200 δείκτες που συγκεντρώθηκαν από ειδήμονες, οι περισσότεροι εκ των οποίων είναι ακαδημαϊκοί των εν λόγω χωρών. Οι ειδικοί αυτοί «στρατολογήθηκαν» με βάση τα ακαδημαϊκά τους διαπιστευτήρια στο πεδίο της εν λόγω μεταβλητής (οι ερωτήσεις υποδιαιρούνται σε 11 πεδία ενδιαφέροντος, και οι περισσότεροι ειδικοί κωδικοποίησαν μέχρι 3 πεδία). Πέντε ανεξάρτητοι ειδικοί απάντησαν σε κάθε ερώτηση για κάθε χώρα και χρόνο από το 1900. Έτσι, πάνω από 2600 ειδικοί από χώρες από όλο τον πλανήτη απάντησαν στα ερωτηματολόγια. Παρόλο που οι ειδικοί επιλέχθηκαν με βάση το υπόβαθρο και την ειδικότητα, παρουσίασαν ποικίλα επίπεδα αξιοπιστίας και προκατάληψης. Επιπρόσθετα, κάποιες περίοδοι είναι από τη φύση τους λιγότερο γνωστές από άλλες.

Στη συνέχεια παρατίθεται η εξίσωση σύμφωνα με την οποία δημιουργήθηκε ο δείκτης διαβουλευτικής δημοκρατίας ($v2x_delibdem$). Για να καταστεί μέτρο όχι μόνο της αρχής της διαβούλευσης αλλά και της δημοκρατίας, ο δείκτης λαμβάνει επίσης υπόψη το επίπεδο εκλογικής δημοκρατίας ($v2x_polyarchy$) (Coppedge et al., 2015b).

$$v2x_delibdem = 0.25 \cdot v2x_polyarchy^{1.585} + 0.25 \cdot v2xdl_delib + 0.5 \cdot v2x_polyarchy^{1.585} \cdot v2xdl_delib^1$$

¹ Όπου:

- **v2x_polyarchy** → εκλογική δημοκρατία (θεσμικά και διαδικαστικά χαρακτηριστικά: εκλογές, δικαιώματα, συμμετοχή).
- **v2xdl_delib** → deliberation (δημόσιος διάλογος, επιχειρηματολογία για το κοινό καλό). Είναι ο «καθαρός» δείκτης που μετράει αν οι πολιτικές αποφάσεις αιτιολογούνται με επιχειρήματα για το κοινό καλό, αν ακούγονται εναλλακτικές απόψεις, αν αποφεύγεται η υποκρισία κ.λπ (δηλαδή, είναι ένας «θεματικός» δείκτης, μόνο για τη διάσταση του διαλόγου).

3. Συμμετοχή των πολιτών στις εκπαιδευτικές διαδικασίες

Η συμμετοχή των πολιτών στις εκπαιδευτικές διαδικασίες αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα και οι κοινότητες εμπλέκονται ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία και υποστηρίζουν τη λειτουργία των σχολείων και των πανεπιστημίων. Κοινωνιολόγοι της εκπαίδευσης εξαίρουν τη σημασία της για πολλούς και διάφορους λόγους (Harvard Family Research Project., 2006. Rury, 2012. Baker, 2018):

- Κοινωνικές Ανισότητες και Εκπαίδευση:
 - Η εκπαίδευση μπορεί να αναπαράγει ή να μειώσει τις κοινωνικές ανισότητες. Κοινωνικές τάξεις, φυλετικές ή εθνοτικές διαφορές και άλλοι παράγοντες επηρεάζουν την πρόσβαση και την ποιότητα της εκπαίδευσης που λαμβάνουν τα άτομα.
 - Έρευνες έχουν δείξει πώς οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν τις επιδόσεις των μαθητών και τις ευκαιρίες τους για επιτυχία (Baker, 2018).
- Κοινωνική Κινητικότητα:
 - Η εκπαίδευση θεωρείται συχνά ως μέσο κοινωνικής κινητικότητας, επιτρέποντας στα άτομα να βελτιώσουν την κοινωνική και οικονομική τους θέση μέσω της απόκτησης δεξιοτήτων και γνώσεων.
 - Οι ευκαιρίες για κοινωνική κινητικότητα μέσω της εκπαίδευσης μπορεί να επηρεαστούν από πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες.
- Πολιτισμική Αναπαραγωγή:
 - Η εκπαίδευση διαδραματίζει ρόλο στην αναπαραγωγή της κουλτούρας και των αξιών μιας κοινωνίας. Τα σχολικά προγράμματα και το περιεχόμενο διδασκαλίας μπορούν να αντανακλούν και να ενισχύουν τις κυρίαρχες πολιτιστικές νόρμες.
 - Ταυτόχρονα, η εκπαίδευση μπορεί να είναι ένα πεδίο όπου αναπτύσσονται και εξελίσσονται νέες ιδέες και πολιτισμικές αλλαγές.
- Εκπαιδευτική Πολιτική και Θεσμοί:
 - Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί και οι πολιτικές διαμορφώνουν την εκπαιδευτική εμπειρία και μπορούν να αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικές και πολιτικές προτεραιότητες μιας χώρας.
 - Οι αλλαγές στις εκπαιδευτικές πολιτικές μπορούν να επηρεάσουν το πώς τα σχολεία και τα άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα λειτουργούν και ποια αξία αποδίδεται στην εκπαίδευση.

4. Δείκτης Ολοκληρωμένης Εκπαιδευτικής Συμμετοχής και Ισότητας (ΔΟΕΣΙ)

Ο δείκτης **v2x_delibdem** (δηλαδή deliberative democracy index) προκύπτει συνδυάζοντας τα δύο.

Η φόρμουλα βάζει βάρη:

- 25% “καθαρή εκλογική δημοκρατία” (αλλά με εκθέτη 1.585, για να μετράει μη γραμμικά. Ο εκθέτης **1.585** σημαίνει ότι δεν μετράει γραμμικά: όταν το v2x_polyarchy είναι χαμηλό, η αύξησή του έχει μεγάλη σημασία· όταν είναι ήδη ψηλό, τα κέρδη είναι μικρότερα. Δηλαδή: *δεν αρκεί να έχεις απλώς εκλογές, πρέπει να είναι αρκετά καλές για να μετρήσουν*).
- 25% “καθαρό deliberation”.
- 50% “συνδυασμός” των δύο.

Ο "Δείκτης Ολοκληρωμένης Εκπαιδευτικής Συμμετοχής και Ισότητας" (ΔΟΕΣΙ) αποτελεί ένα πολυδιάστατο μέτρο που συνδυάζει διάφορες όψεις της εκπαίδευσης, εστιάζοντας στην πρόσβαση, την ισότητα και τη συμμετοχή των πολιτών σε διαφορετικά επίπεδα εκπαίδευσης (OECD., 2008. Rury, 2012. Baker, 2018). Αυτός ο δείκτης έχει ως στόχο να προσφέρει μια ενιαία εικόνα της εκπαιδευτικής πραγματικότητας σε μια χώρα ή περιοχή.

Οι επιμέρους δείκτες του ΔΟΕΣΙ είναι οι παρακάτω:

- Εκπαιδευτική Ισότητα (Educational Equality): Μετρά την ισότητα στην πρόσβαση και στην ποιότητα της εκπαίδευσης μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων (π.χ., φύλο, οικονομική κατάσταση, εθνοτικές ομάδες).
- Συμμετοχή στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (Primary Education Participation): Εξετάζει τη συμμετοχή των παιδιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, συνήθως με βάση τη σχολική εγγραφή και την παρακολούθηση (Luke et al., 2014).
- Συμμετοχή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Secondary Education Participation): Μετρά τη συμμετοχή των εφήβων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη γενική όσο και την τεχνική εκπαίδευση.
- Συμμετοχή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Tertiary Education Participation): Αξιολογεί την πρόσβαση και τη συμμετοχή των νέων στην ανώτερη εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένων των πανεπιστημίων και άλλων μορφών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Barro & Jong-Wha, 2015).

Ο ΔΟΕΣΙ θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε πολλές εφαρμογές, συμπεριλαμβανομένων των εξής:

α) Αξιολόγηση Εκπαιδευτικών Πολιτικών: Βοηθά τις κυβερνήσεις και τους φορείς χάραξης πολιτικής να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών πολιτικών τους και να εντοπίσουν περιοχές που χρειάζονται βελτίωση.

β) Συγκρίσεις μεταξύ Χωρών: Επιτρέπει τη σύγκριση της εκπαιδευτικής απόδοσης και της ισότητας μεταξύ διαφορετικών χωρών ή περιοχών, παρέχοντας μια σαφή εικόνα των σχετικών δυνάμεων και αδυναμιών τους.

γ) Έρευνα και Ακαδημαϊκές Μελέτες: Παρέχει έναν χρήσιμο δείκτη για ερευνητές που μελετούν τη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και άλλων κοινωνικών ή οικονομικών παραγόντων (Harvard Family Research Project., 2006).

Οι επιμέρους δείκτες του δείκτη ΔΟΕΣΙ στη βάση δεδομένων V-Dem

Δείκτης εκπαιδευτικής ισότητας (v2reedueq)

Η ερώτηση αφορά το βαθμό της υψηλής ποιότητας της βασικής εκπαίδευσης, ικανής να παρέχει τα εργαλεία άσκησης των βασικών δικαιωμάτων των ενήλικων πολιτών. Η βασική εκπαίδευση αναφέρεται στις ηλικίες 6 ως 16, παρόλο που σε κάποιες χώρες αυτή η κλίμακα διαφοροποιείται (Pastorelli & Michalos, 2015). Οι ερωτήσεις κυμαίνονταν από την παραδοχή της χαμηλής ποιότητας της βασικής εκπαίδευσης με το 75% τουλάχιστον των μαθητών να τη λαμβάνουν, γεγονός που υποβαθμίζει τη μελλοντική τους πορεία ως πολίτες μέχρι την παραδοχή ότι η εκπαίδευση που παρέχεται είναι ίση για όλους με ένα ποσοστό λιγότερο από το 5% να λαμβάνει μια εκπαίδευση χαμηλής ποιότητας (Pemstein et al., 2023).

Οι τρεις επόμενοι δείκτες αφορούν τη συμμετοχή των πολιτών στην πρωτοβάθμια (v2reprisch), δευτεροβάθμια (v2pesecs) και τριτοβάθμια εκπαίδευση (v2petersch). Τα δεδομένα αντλήθηκαν από τις βάσεις των Barro και Lee (2016).

5. Η σχέση της συμμετοχής στην εκπαίδευση και της δημοκρατίας

Από την άνοδο της θεωρίας του εκσυγχρονισμού (modernization theory), σημαντικές μελέτες έχουν υποστηρίξει ότι η εκπαίδευση είναι κρίσιμη για το επίπεδο δημοκρατίας μιας χώρας (Cutright, 1963. Barro, 1999. Glaeser, Ponzetto, & Shleifer, 2007). Η κλασική εργασία του Lipset υποστήριζε ότι η βελτιωμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση, μαζί με την οικονομική ανάπτυξη, την αστικοποίηση και την καλύτερη επικοινωνιακή υποδομή, αποτελούν έναν σημαντικό κινητήριο παράγοντα για τη

δημοκρατία (Lipset, 1959). Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η εκπαίδευση ενισχύει τόσο την δημοκρατικοποίηση όσο και μειώνει τις πιθανότητες υπανάπτυξης (Przeworski et al., 2000). Άλλοι προτείνουν ότι, ενώ η εκπαίδευση μπορεί να μην προωθή τη δημοκρατία αυτή καθαυτή, βοηθά στη διατήρηση τέτοιων καθεστώτων. Αυτή η ενίσχυση λειτουργεί ανεξάρτητα από το εισόδημα. Τα αποτελέσματα της εκπαίδευσης υπέρ της δημοκρατίας μπορούν να ενισχυθούν σε χώρες με χαμηλή οικονομική ανισότητα και χαμηλό χάσμα φύλου στην εκπαίδευση (Boix, 2003. Alemán & Kim, 2015).

Ωστόσο, εναλλακτικές θεωρήσεις καταλήγουν σε φτωχά ευρήματα τα οποία δεν υποστηρίζουν το σημαντικό ρόλο της εκπαίδευσης στη δημοκρατικοποίηση. Αντλώντας στοιχεία από θεωρητική και εμπειρική έρευνα, ο Fukuyama αμφισβητεί τη βάση του επιχειρήματος, θέτοντας το ερώτημα γιατί η εκπαίδευση θα έπρεπε αυτή καθαυτή να προδιαθέτει τους ανθρώπους να επιλέξουν τη δημοκρατία (Fukuyama, 1992). Παρομοίως, οι De Ferranti et al. προτείνουν ότι, υπό συνθήκες ανισότητας, η εκπαίδευση μπορεί να ενισχύει τις υπάρχουσες οικονομικές και κοινωνικές διαχωριστικές γραμμές και να κάνει πιο πιθανή τη σύγκρουση παρά τη δημοκρατία. Τέλος, οι Acemoglu et al. υποστηρίζουν ότι ο υποτιθέμενος σύνδεσμος μεταξύ των μεταβλητών της εκπαίδευσης και της δημοκρατίας είναι ψευδής και πιθανώς προκαλείται από παραλειπόμενες μεταβλητές που επηρεάζουν και τις δύο (De Ferranti et al., 2004).

Ένας τρόπος για να συμφιλιώσουμε αυτές τις αντικρουόμενες απόψεις είναι να εξετάσουμε αν και πώς η διακύμανση στο περιεχόμενο και την ποιότητα της εκπαίδευσης μεταξύ των χωρών εξηγεί τα διαφορετικά ευρήματα. Για τον Dewey, δεν είναι η οποιαδήποτε εκπαίδευση που είναι σημαντική για τη δημοκρατία, αλλά αυτή που είναι ικανή να καλλιεργήσει δημοκρατικές αξίες, όπως η πολιτική εκπαίδευση και γενικότερα η πολιτική παιδεία (Dewey, 1916). Δεδομένης της έλλειψης διακρατικών δεδομένων μακράς διάρκειας που να χαρακτηρίζουν το περιεχόμενο της εκπαίδευσης παγκοσμίως και της συναφούς έλλειψης διακρατικών μελετών πάνω σε αυτό το θέμα, η συνολική εξέταση του αντίκτυπου του περιεχομένου της εκπαίδευσης στη δημοκρατία δεν είναι ακόμα δυνατή. Ωστόσο, η αξιοποίηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για τη θεωρητική και συστηματική εξέταση του ρόλου πολλών άλλων κρίσιμων παραγόντων είναι εφικτή (Blair, 2008).

Αντλώντας από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, υποθέτουμε ότι, ενώ ορισμένα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης μπορούν να συνεπάγονται δημοκρατικές αλλαγές, μπορούν να εξισορροπούνται από κοινωνικές δυνάμεις που χρησιμοποιούν την εκπαίδευση για την αναπαραγωγή των υπαρχόντων κοινωνικών δομών, που συχνά χαρακτηρίζονται από κοινωνικοοικονομική και πολιτική ανισότητα. Από τη μια πλευρά, η εκπαίδευση μπορεί να συνεπάγεται περισσότερη δημοκρατία μέσω τριών διαύλων.

- Πρώτον, περισσότερη εκπαίδευση μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη ευημερία η οποία προωθή περισσότερο τις μεσαίες τάξεις οι οποίες με τη σειρά τους, πιστεύεται ότι υποστηρίζουν τη δημοκρατικοποίηση (Finkel & Lim, 2002).
- Δεύτερον, η εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει τις πολιτικές ικανότητες του ευρύτερου πληθυσμού αυξάνοντας την ενημέρωση του σε θέματα πολιτικής, διδάσκοντας επικοινωνιακά την κοινωνική αλληλεπίδραση και διευκολύνοντας τη συνεκτική ανταλλαγή πληροφοριών. Με τη σειρά τους, οι βελτιωμένες πολιτικές ικανότητες είναι κρίσιμες για την πολιτική συμμετοχή της ευρύτερης κοινωνίας, η οποία, κατά συνέπεια, μπορεί να ενισχύσει τη δημοκρατία (Helliwell & Putnam, 1999).
- Τέλος, η εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει τη στάση υπέρ της δημοκρατίας, κοινωνικοποιώντας τους ανθρώπους στην ανοιχτότητα προς τη διαφορετικότητα και την πολιτική ανεκτικότητα (Brady et- al., 1995).

Την ίδια στιγμή, διάφοροι στοχαστές από τον Ralph Waldo Emerson μέχρι την Hannah Arendt και τον Paolo Freire έχουν επισημάνει πώς τα εκπαιδευτικά συστήματα μπορούν να συμπλέκονται με την ιδεολογία και την πολιτική (Emerson, 1841. Arendt, 1963. Freire, 1970. Bobo & Licari, 1989). Αυτές οι

αλληλεπιδράσεις μπορεί να είναι υπέρ της δημοκρατίας, αλλά μπορεί επίσης να καθοδηγούνται από αντιδημοκρατικές ατζέντες και από την αναπαραγωγή των προνομίων των κυρίαρχων τάξεων και της εξουσίας (Dee, 2004. Almond & Verba, 1963). Για παράδειγμα, οι ρίζες της επέκτασης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να βρίσκονται στις στρατηγικές των αυταρχικών ηγετών για αναδιανομή του πλούτου με βάση τα συμφέροντά τους, την καλλιέργεια της πίστης των πολιτών προς το πρόσωπο τους, την υποστήριξη της εθνικής ταυτότητας ή την υποστήριξη της εκβιομηχάνισης. Μια πρόσφατη μεταρρύθμιση των σχολικών βιβλίων στην Κίνα προδιέθεσε τους μαθητές προς μια πιο θετική αξιολόγηση της μη-δημοκρατικής διακυβέρνησης της χώρας και μια επαναξιολόγηση των θετικών στάσεων προς τη δημοκρατία. Ακόμα και στις σύγχρονες εδραιωμένες δημοκρατίες, τα προγράμματα σπουδών, οι δραστηριότητες και οι δομές επιλογής μπορούν να βαθύνουν τις ανισότητες αντί να προωθήσουν τη δημοκρατία (Bourdieu & Wacquant, 1996. Ansell & Lindvall, 2013). Δεδομένων αυτών των αντίθετων τάσεων, ο μέσος συσχετισμός μεταξύ της εκπαίδευσης και της δημοκρατίας σε όλο τον κόσμο πιθανόν να είναι ασαφής. Ωστόσο, ενώ η διαπίστωση αυτού του μέσου συσχετισμού μεταξύ των χωρών είναι διαφωτιστική, η αναγνώριση των παραγόντων που τον μετριάζουν μπορεί να εμπλουτίσει την κατανόησή μας με πρακτικούς τρόπους. Συγκεκριμένα, η αναγνώριση αυτών των παραγόντων που μπορούν να παρέμβουν είναι σημαντική για την δημιουργία μελλοντικών καλών πρακτικών (Paglayan, 2021. Cantoni et al., 2017. Hoskins & Janmaat, 2019. Sanborn & Thyne, 2014).

Θεωρητική παραδοχή της παρούσας έρευνας είναι η θετική συνεισφορά της διαβούλευσης στην ποιότητα της δημοκρατίας η οποία προέρχεται από ένα στιβαρό εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο την καλλιεργεί. Στην Ελλάδα δυστυχώς, πρόσφατες έρευνες προκρίνουν το φαινόμενο της απαξίωσης του δημόσιου σχολείου το οποίο ένα πολυδιάστατο φαινόμενο με κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις (Καμαριανός, Κυρίδης, Φωτόπουλος, & Χαλκιώτης, 2019). Οι κύριοι λόγοι που συμβάλλουν σε αυτό το φαινόμενο συμπεριλαμβάνουν την υποχρηματοδότηση και την έλλειψη πόρων (UNESCO. 2017). Τα δημόσια σχολεία συχνά αντιμετωπίζουν σοβαρές ελλείψεις σε χρηματοδότηση, κάτι που επηρεάζει την ποιότητα της εκπαίδευσης που προσφέρουν. Οι ελλείψεις αυτές μπορεί να αφορούν την υλικοτεχνική υποδομή, τα σύγχρονα εκπαιδευτικά μέσα, και την πρόσβαση σε τεχνολογία. Η ανεπαρκής συντήρηση των σχολικών κτιρίων και η έλλειψη βασικών πόρων υποβαθμίζουν το εκπαιδευτικό περιβάλλον (socialpolicy.gr, 2019). Επίσης σημαντικό ρόλο παίζουν οι μισθοί και η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. Οι χαμηλοί μισθοί και η περιορισμένη επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών επηρεάζουν την ποιότητα της διδασκαλίας. Οι εκπαιδευτικοί συχνά δεν έχουν κίνητρα για να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους ή να αναζητήσουν καινοτόμες διδακτικές μεθόδους, κάτι που με τη σειρά του επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα της εκπαίδευσης που παρέχεται στους μαθητές με άμεσες συνέπειες την υποβάθμιση της πολιτικής εκπαίδευσης.

Σε ένα άλλο επίπεδο σημαντικός παράγοντας της απαξίωσης είναι και οι κοινωνικές ανισότητες (Schmidt, 2000. OECD. 2012. Osler, 2018). Η δημόσια εκπαίδευση συχνά αντικατοπτρίζει και ενισχύει τις κοινωνικές ανισότητες. Μαθητές από χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα έχουν λιγότερες ευκαιρίες για εξωσχολικές δραστηριότητες και πρόσθετη υποστήριξη, ενώ οι μαθητές από εύπορες οικογένειες μπορούν να συμπληρώνουν την εκπαίδευσή τους με ιδιαίτερα μαθήματα και φροντιστήρια (Brunsma, 2016). Μία μακρόχρονη παθογένεια του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος είναι τα φροντιστήρια και η ιδιωτική εκπαίδευση. Η εξάπλωση των φροντιστηρίων και της ιδιωτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι ένδειξη της αδυναμίας του δημόσιου σχολείου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των μαθητών και των γονέων (Desjardins, 2014). Πολλές οικογένειες βλέπουν τα φροντιστήρια ως αναγκαία για την επιτυχία των παιδιών τους στις πανελλήνιες εξετάσεις, κάτι που υποβαθμίζει τη σημασία του δημόσιου σχολείου διότι δίνεται έμφαση μόνο στα πανελλαδικώς εξεταζόμενα μαθήματα και όχι στα υπόλοιπα συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής παιδείας γεγονός το οποίο δημιουργεί πολλά προβλήματα πολιτικού εγγραμματοτισμού.

Επιπρόσθετα η γραφειοκρατία και τα έντονα διοικητικά προβλήματα παίζουν το δικό τους ρόλο στη στρέβλωση αυτή. Η υπερβολική γραφειοκρατία και η αναποτελεσματική διοίκηση στα δημόσια

σχολεία μπορεί να εμποδίσουν την εφαρμογή βελτιωτικών μέτρων και να καθυστερήσουν την επίλυση προβλημάτων (Schmidt, 2000). Αυτό δημιουργεί ένα δυσλειτουργικό περιβάλλον όπου οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί δεν μπορούν να αποδώσουν στο μέγιστο των δυνατοτήτων τους. Τέλος, σημαντικός είναι και ο παράγοντας των κοινωνικών αντιλήψεων και στάσεων. Η κοινωνική αντίληψη για την αξία του δημόσιου σχολείου έχει επίσης υποστεί πλήγμα. Όταν η κοινωνία θεωρεί ότι τα δημόσια σχολεία είναι κατώτερα από τα ιδιωτικά, αυτό ενισχύει την απαξίωση και δημιουργεί ένα φαύλο κύκλο όπου οι καλύτεροι μαθητές και εκπαιδευτικοί στρέφονται προς την ιδιωτική εκπαίδευση (Η Επικράτηση του Φροντιστηρίου και η Απαξίωση του Σχολείου στην Ελληνική Εκπαίδευση, 2020).

Η απαξίωση του δημόσιου σχολείου ως ολότητα και η έμφαση στις πανελλήνιες εξετάσεις συνδέεται δυστυχώς άμεσα και με την απογοητευτική απόδοση των Ελλήνων μαθητών στον τελευταίο διαγωνισμό PISA (το ακρωνύμιο αντιπροσωπεύει το Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση Μαθητών) που διοργανώνει ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (UNESCO, 2017).

Η επαναλαμβανόμενη διαπίστωση ότι η χώρα μας κατατάσσεται συστηματικά κάτω από τον μέσο όρο των βαθμολογιών των χωρών του ΟΟΣΑ σε όλες τις τρεις αξιολογούμενες κατηγορίες του διαγωνισμού γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτή ως ο κανόνας. Πρώτον, η απογοητευτική πραγματικότητα είναι ότι οι μαθητές προσεγγίζουν τον διαγωνισμό με σχετική αδιαφορία και απάθεια, επηρεάζοντας τη συνολική τους απόδοση. Φαίνεται να αγνοούν το γεγονός ότι, ως κοινωνική και ηλικιακή ομάδα, μένουν πίσω από τους συνομηλικούς τους σε άλλες χώρες. Ιδιαίτερα απογοητευτική είναι η ευθυγράμμιση αυτής της αδιαφορίας με τα συναισθήματα που εκφράζουν οι εκπρόσωποι των εκπαιδευτικών συνδικάτων. Ως εκ τούτου, ένα εργαλείο που θα έπρεπε να είναι ουσιαστικό για τη σύναψη συμπερασμάτων για τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να συμπεριλάβουν την έμφαση στην πολύπλευρη διαμόρφωση του νέου ανθρώπου, και τις προτεραιότητες στην ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συστήματος, εμπλεκόμενο σε συνεχή διάλογο με τις αναδυόμενες προκλήσεις, ουσιαστικά εξουδετερώνεται από την αρχή.

Ένα δεύτερο εξίσου σημαντικό σημείο παρατήρησης είναι ότι, σε αυτόν τον συγκεκριμένο διαγωνισμό, η απόδοση των μαθητών των ιδιωτικών σχολείων υπερέχει σημαντικά έναντι αυτών που φοιτούν σε δημόσια σχολεία. Πέρα από τις διαφορές στη λειτουργία, το πρόγραμμα σπουδών και το προσωπικό, υπάρχει μια σαφής συσχέτιση με τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες που επηρεάζουν την απόδοση των μαθητών. Είναι αυτή μια ακόμη αποτυχία του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα; Για δεκαετίες, το δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα υποστήριζε την κοινωνική άνοδο μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού. Μπορεί να συνεχίσει να επιτελεί αυτόν τον ρόλο σήμερα; Αμφίβολο, καθώς η ανάλυση των αποτελεσμάτων του διαγωνισμού επίσης υποδηλώνει ότι η εστίαση στην επιτυχία σε συγκεκριμένα πανεπιστημιακά τμήματα, συχνά μέσω φροντιστηριακών μαθημάτων, υπονομεύει τον ρόλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο να παρέχει στους μαθητές μια σφαιρική εκπαίδευση και ολοκληρωμένη γνώση η οποία ενδυναμώνει τις πολιτικές δεξιότητες γεγονός εξίσου σημαντικό. Είναι μια συνεχής έκκληση για βοήθεια που παραμένει αναπάντητη.

Οι παρατηρήσεις για τα αποτελέσματα του διαγωνισμού συνεχώς αναδεικνύουν διαστρεβλώσεις όπως η έλλειψη εκπαιδευτικών, η απουσία μηχανισμών αξιολόγησης και εποπτείας και οι συντεχνιακές νοοτροπίες, γεγονότα που στερούν από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα την αξία και το ρόλο που θα έπρεπε να έχει. Ένας ρόλος που δεν περιορίζεται στη δημιουργία «καλών» επιστημόνων αλλά και στην ανάπτυξη πολιτών, ικανών να διαβουλεύονται, να μπορούν να διαχειριστούν τα προβλήματα της κοινωνίας τους και να βρουν λύσεις που θα κάνουν βιώσιμο τον κόσμο μας. Η διαβούλευση άλλωστε αποτελεί ένα από τα θεμέλια της δημοκρατίας.

2. Μεθοδολογία και στόχος της έρευνας

Χρησιμοποιήθηκαν οικονομετρικές μέθοδοι με στόχο τη διερεύνηση της επίδρασης του δείκτη Ολοκληρωμένης Εκπαιδευτικής Συμμετοχής και Ισότητας στην ποιότητα της διαβουλευτικής διάστασης της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Θεωρητική αφετηρία της παρούσας έρευνας ήταν το γεγονός ότι το σχολείο ως ο σημαντικότερος παράγοντας δευτερογενούς κοινωνικοποίησης συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη δεξιοτήτων που προετοιμάζουν το μαθητή και τη μαθήτριά για τους πολιτικούς ρόλους που θα κληθεί να επιτελέσει. Συνεπάγεται ότι και η επίδραση της συμμετοχής τους στις εκπαιδευτικές διαδικασίες θα είναι μεγάλη.

Θα χρησιμοποιηθεί το εργαλείο της πολλαπλής παλινδρόμησης. Πιο συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε ανάλυση χρονοσειράς χρησιμοποιώντας μοντέλο πολλαπλής παλινδρόμησης αφού προηγουμένως έγιναν οι απαραίτητοι έλεγχοι αξιοπιστίας με τη βοήθεια του λογισμικού Eviews.

Το μοντέλο πολλαπλής παλινδρόμησης είναι μια στατιστική τεχνική που χρησιμοποιείται για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ μιας εξαρτημένης μεταβλητής (ή ανταπόκρισης) και δύο ή περισσότερων ανεξάρτητων μεταβλητών (ή προβλέψεων). Αυτό το μοντέλο είναι ευέλικτο και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εκτιμήσει πώς οι αλλαγές στις ανεξάρτητες μεταβλητές επηρεάζουν την εξαρτημένη μεταβλητή.

Η Εξίσωση του Μοντέλου

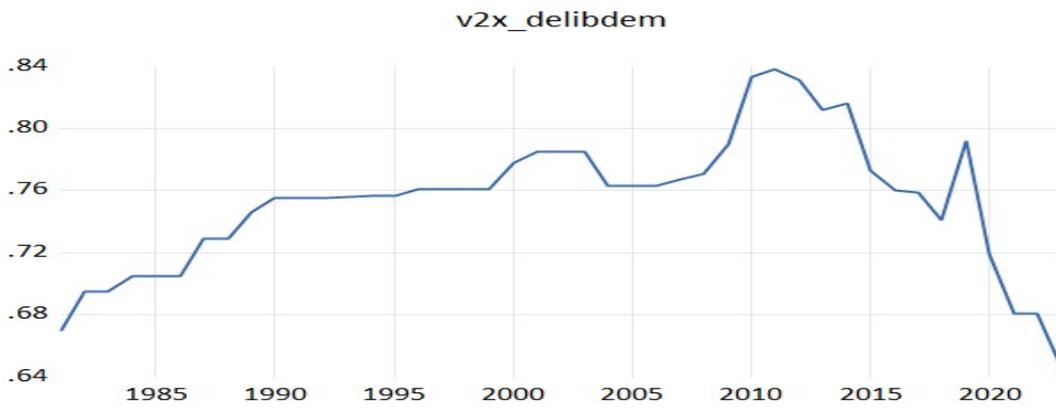
$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + \dots + b_{p-1} X_{p-1} + \varepsilon,$$

Όπου:

- Y είναι η εξαρτημένη μεταβλητή.
- b_0 είναι ο σταθερός όρος (intercept).
- b_1, b_2, \dots, b_n οι συντελεστές των ανεξάρτητων μεταβλητών X_1, X_2, \dots, X_n . Στο μοντέλο μας τα X_1, X_2, \dots, X_n είναι η συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (V2PETERSCH), η συμμετοχή στη δευτεροβάθμια (V2PESECSCCH), η συμμετοχή στην πρωτοβάθμια (V2PEPRISCH) και ο δείκτης εκπαιδευτικής ισότητας (V2PEEDUEQ).
- ε είναι ο τυχαίος όρος ή σφάλμα.

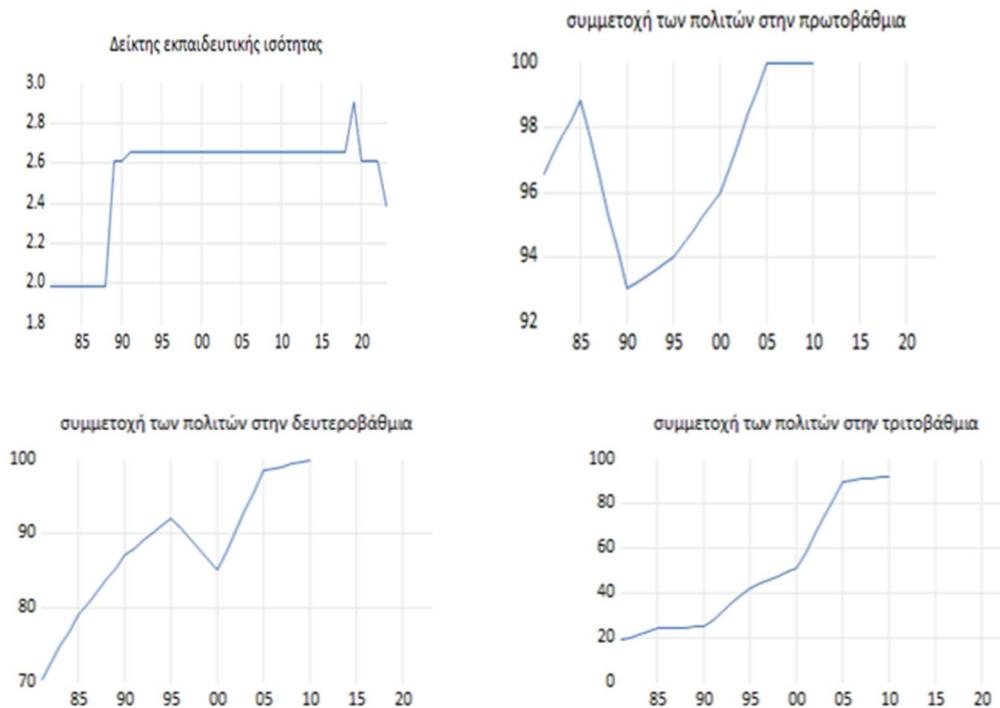
3. Περιγραφικά δεδομένα

Στο παρακάτω γράφημα παρουσιάζεται η πορεία του δείκτη διαβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα την περίοδο από το 1981 μέχρι και το 2023. Παρατηρούμε ότι αρχής γενομένης της περιόδου που γνωστοποιήθηκε η οικονομική κρίση παρουσιάζεται μια έντονη πτώση στο επίπεδο της διαβουλευτικής δημοκρατίας, με αποκορύφωμα την τρέχουσα περίοδο.

Γράφημα 1. Ο δείκτης διαβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα 1981-2023.

Ακολουθως παρουσιάζονται τα γραφήματα των επιμέρους δεικτών που αφορούν το δείκτη Ολοκληρωμένης Εκπαιδευτικής Συμμετοχής και Ισότητας. Με μια πρώτη ματιά παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι δείκτες δείχνουν μια ανοδική πορεία πέρα από το δείκτη εκπαιδευτικής ισότητας ο οποίος από το 1990 μέχρι το 2018 έχει μια σταθερή τάση, στη συνέχεια όμως δείχνει μια έντονα καθοδική τάση. Εντύπωση αποτελεί η έντονη αύξηση των δεικτών συμμετοχής στις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης, γεγονός που καταδεικνύουν έναν έντονο κοινωνικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας.

Γράφημα 2. Οι επιμέρους δείκτες του δείκτη Ολοκληρωμένης Εκπαιδευτικής Συμμετοχής και Ισότητας

4. Μοντέλο παλινδρόμησης

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση παλινδρόμησης, πρέπει να πραγματοποιήσουμε τους απαραίτητους ελέγχους για να διασφαλίσουμε την αξιοπιστία και την εγκυρότητα του μοντέλου μας.

1. Έλεγχοι μοναδιαίας ρίζας

Καταρχάς στη συγκεκριμένη μελέτη, θα διεξαχθούν δοκιμές μοναδιαίας ρίζας (unit root tests) για να διερευνηθεί εάν η χρονοσειρά είναι στάσιμη ή όχι.

Μηδενική υπόθεση (H_0): Η χρονική σειρά έχει μοναδιαία ρίζα, υποδεικνύοντας ότι είναι μη στάσιμη.

Εναλλακτική υπόθεση (H_1): Η χρονοσειρά δεν έχει μοναδιαία ρίζα, υποδεικνύοντας ότι είναι στάσιμη.

Η στασιμότητα σε μια χρονοσειρά αναφέρεται στην ιδιότητα σύμφωνα με την οποία τα στατιστικά χαρακτηριστικά της σειράς δεδομένων παραμένουν σταθερά με την πάροδο του χρόνου. Στάσιμη χρονική σειρά είναι εκείνη στην οποία ο μέσος όρος, η διακύμανση και η αυτοσυσχέτιση παραμένουν σταθερές με την πάροδο του χρόνου. Στη μελέτη μας το σύνολο δεδομένων περιλαμβάνει παρατηρήσεις για τη χρονική περίοδο από το 1990 έως το 2023 για αυτές τις τέσσερις μεταβλητές: συνολικά ελήφθησαν 358 παρατηρήσεις. Στην περίπτωση μας, και οι τρεις δείκτες (Im, Pesaran και Shin W-stat, ADF – Fisher Chi-square, PP – Fisher Chi-square) είναι κάτω από 0,05, υποδεικνύοντας ότι η χρονοσειρά είναι στάσιμη (I-1).

```

Group unit root test: Summary
Series: V2X_DELIBDEM, V2PETERSCH, V2PESECSCH, V2PEPRISCH,
V2PEEDUEQ
Date: 06/19/24 Time: 11:51
Sample: 1981 2023
Exogenous variables: Individual effects
Automatic selection of maximum lags
Automatic lag length selection based on SIC: 0 to 5
Newey-West automatic bandwidth selection and Bartlett kernel

```

Method	Statistic	Prob.**	Cross-sections	Obs
Null: Unit root (assumes common unit root process)				
Levin, Lin & Chu t*	-1.80573	0.0355	5	161
Null: Unit root (assumes individual unit root process)				
Im, Pesaran and Shin W-stat	-5.11742	0.0000	5	161
ADF - Fisher Chi-square	58.4312	0.0000	5	161
PP - Fisher Chi-square	61.6196	0.0000	5	166

** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.

Πίνακας 1. Έλεγχοι μοναδιαίας ρίζας

Στη συνέχεια θα διεξαχθούν οι έλεγχοι αυτόσυσχέτισης (autocorrelation test), ετεροσκεδαστικότητας (heteroscedasticity test) και πολυσυγγραμικότητας (multicollinearity test).

2. Έλεγχος αυτοσυσχέτισης

Το τεστ αυτοσυσχέτισης μας επιτρέπει να αξιολογήσουμε τη σχέση μεταξύ των παρατηρήσεων σε μια χρονική σειρά σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα (υστερήσεις). Αυτό μπορεί να μας δώσει ενδείξεις για το εάν η χρονοσειρά εμφανίζει επαναλαμβανόμενα μοτίβα σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα.

H_0 : Δεν υπάρχει αυτοσυσχέτιση πρώτης τάξης.

H_1 : Υπάρχει αυτοσυσχέτιση πρώτης τάξης.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:
Null hypothesis: No serial correlation at up to 20 lags

F-statistic	2.429884	Prob. F(20,5)	0.1649
Obs*R-squared	27.20137	Prob. Chi-Square(20)	0.1297

Πίνακας 2. Έλεγχος αυτοσυσχέτισης

Έτσι, επειδή η τιμή p είναι μεγαλύτερη από 0,05, τα δεδομένα δεν συσχετίζονται.

3. Έλεγχος ετεροσκεδαστικότητας

Όπως παρατηρούμε στον επόμενο πίνακα το τεστ ετεροσκεδαστικότητας Breusch-Pagan-Godfrey είναι στατιστικά σημαντικό (0,1248). Επομένως, στο μοντέλο μας παρατηρείται ομοσκεδαστικότητα. Η ομοσκεδαστικότητα είναι μια σημαντική υπόθεση στη στατιστική και την οικονομετρία, ειδικά όταν χρησιμοποιούνται μοντέλα εκτίμησης παραμέτρων. Η παρουσία ομοσκεδαστικότητας διευκολύνει την αξιολόγηση και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων του μοντέλου. Αντίθετα, η ετεροσκεδαστικότητα (μεταβλητή διασπορά σε διαφορετικά σημεία) μπορεί να επηρεάσει τη στατιστική αξιοπιστία των εκτιμητών και των στατιστικών δοκιμών, επομένως είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη κατά την ανάλυση δεδομένων.

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey
Null hypothesis: Homoskedasticity

F-statistic	2.003906	Prob. F(4,25)	0.1248
Obs*R-squared	7.283483	Prob. Chi-Square(4)	0.1216
Scaled explained SS	9.134237	Prob. Chi-Square(4)	0.0578

Πίνακας 3. Τεστ ετεροσκεδαστικότητας

4. Έλεγχος Πολυσυγγραμμικότητας

Η πολυσυγγραμμικότητα αναφέρεται στην κατάσταση όπου υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών ενός μοντέλου παλινδρόμησης. Αυτό σημαίνει ότι οι ανεξάρτητες μεταβλητές συνδέονται σχετικά στενά μεταξύ τους, καθιστώντας δύσκολο τον διαχωρισμό της επίδρασης κάθε μεταβλητής στην εξήγηση της εξαρτημένης μεταβλητής.

Στην περίπτωση μας, ο Συντελεστής Διακύμανσης (VIF) χρησιμοποιήθηκε για την εξέταση της πολυσυγγραμμικότητας. Για να εξετάσουμε την πολυσυγγραμμικότητα, πρέπει να αναφέρουμε τη στήλη Κέντρο VIF. Παρατηρήθηκε μια διακύμανση στα αποτελέσματα, με κάποιες μεταβλητές να έχουν βαθμολογίες κοντά στο 10. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα όριο 10 υποδηλώνει πολυσυγγραμμικότητα.

Variance Inflation Factors

Date: 06/19/24 Time: 12:11

Sample: 1981 2023

Included observations: 30

Variable	Coefficient	Uncentered	Centered
	Variance	VIF	VIF
V2PETERSCH	5.27747 0080852321e-07	191.084 6392632566	2.53832 730030943
V2PESECSCH	1.31590 4125098619e-06	1200.38 0927586085	9.91174 7805428198

V2PEPRISCH	2.87362 7215505473e-05	31286.0 6344677203	8.62234 20325454
V2PEEDUEQ	0.00129 2765325890948	935.270 0890136258	3.10293 954617911
C	0.37683 42537007061	43842.1 9320320799	

5. Ανάλυση της παλινδρόμησης

Αφού έγιναν όλοι οι έλεγχοι αξιοπιστίας και καταλήξαμε στο τελικό μοντέλο προχωρήσαμε στη διαδικασία ανάλυσης της παλινδρόμησης με εξαρτημένη μεταβλητή το δείκτη διαβουλευτικής δημοκρατίας και ανεξάρτητες τους δείκτες συμμετοχής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, συμμετοχής στην πρωτοβάθμια, συμμετοχής στην τριτοβάθμια και εκπαιδευτικής ισότητας. Δεδομένης της υποψίας ύπαρξης πολυσυγγραμικότητας επιλέχθηκε μια παραλλαγή της μεθόδου των ελαχίστων τετραγώνων η οποία χρησιμοποιείται για την εκτίμηση των παραμέτρων ενός γραμμικού μοντέλου παλινδρόμησης: η μέθοδος των ανθεκτικών ελάχιστων τετραγώνων (Robust Least Squares (RLS)). Στόχος αυτής της μεθόδου είναι να είναι λιγότερο ευαίσθητη στις ανωμαλίες των δεδομένων, όπως οι εκποτισμένες τιμές (outliers) και οι ανωμαλίες στην κατανομή των σφαλμάτων.

Πριν από την ερμηνεία τους, αξίζει να σημειωθεί ότι η τιμή προσαρμοσμένου στο τετράγωνο R_w υποδεικνύει ότι το 89% της διακύμανσης του δείκτη διαβουλευτικής δημοκρατίας εξηγείται από τους παραπάνω δείκτες. Το κριτήριο Akaike είναι 55.6 υποδεικνύοντας στατιστική σημαντικότητα, η οποία δείχνει ότι το μοντέλο μας είναι καλά προσαρμοσμένο.

Dependent Variable: V2X_DELIBDEM

Method: Robust Least Squares

Date: 06/19/24 Time: 12:23

Sample (adjusted): 1981 2010

Included observations: 30 after adjustments

Method: M-estimation

M settings: weight=Bisquare, tuning=4.685, scale=MAD (median centered)

Huber Type I Standard Errors & Covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
V2PETERSCH	0.001462	0.000547	2.671937	0.0075
V2PESECSCCH	-0.001296	0.000864	-1.499712	0.1337
V2PEPRISCH	-0.008798	0.004037	-2.179500	0.0293
V2PEEDUEQ	0.018481	0.027076	0.682549	0.4949
C	1.598202	0.462272	3.457272	0.0005

Robust Statistics

R-squared	0.538302	Adjusted R-squared	0.464430
Rw-squared	0.891011	Adjust Rw-squared	0.891011
Akaike info criterion	55.67449	Schwarz criterion	62.66436
Deviance	0.003156	Scale	0.008314
Rn-squared statistic	125.4425	Prob(Rn-squared stat.)	0.000000

Non-robust Statistics

Mean dependent var	0.751367	S.D. dependent var	0.034364
S.E. of regression	0.018702	Sum squared resid	0.008744

Η παλινδρόμηση ανέδειξε δύο στατιστικά σημαντικούς συντελεστές: το δείκτη συμμετοχής των πολιτών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το δείκτη συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα:

- Μια αύξηση του δείκτη της συμμετοχής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση κατά μια μονάδα μειώνει ανεπαίσθητα το δείκτη της διαβουλευτικής δημοκρατίας κατά 0,008.
- Το ίδιο ανεπαίσθητη είναι και η επίδραση του δείκτη συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μια αύξηση του δείκτη κατά μια μονάδα, αυξάνει το δείκτη διαβουλευτικής δημοκρατίας κατά 0,001.
- Τέλος, δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στους δύο άλλους δείκτες και στο δείκτη της διαβουλευτικής δημοκρατίας.

5. Συμπεράσματα – συζήτηση

Στην έρευνα αυτή έγινε διερεύνηση της επίδρασης του δείκτη ολοκληρωμένης εκπαιδευτικής συμμετοχής και ισότητας στο δείκτη διαβουλευτικής δημοκρατίας. Τα δεδομένα αντλήθηκαν από τη βάση δεδομένων V-Dem όπως αυτή διαμορφώθηκε το Μάρτιο του 2024. Κύριος σκοπός της έρευνας ήταν η διερεύνηση των παραγόντων που συνδιαμορφώνουν το επίπεδο και την ποιότητα της διαβούλευσης στην Ελλάδα. Εφαρμόστηκε ένα οικονομετρικό μοντέλο πολλαπλής παλινδρόμησης με τη χρήση του στατιστικού πακέτου Eviews. Παρουσιάστηκαν κάποια προβλήματα πολυσυγγραμικότητας σε σχέση με κάποιους επιμέρους δείκτες του δείκτη ολοκληρωμένης εκπαιδευτικής συμμετοχής και ισότητας γεγονός που μας ανάγκασε να χρησιμοποιήσουμε το μοντέλο των ανθεκτικών ελαχίστων τετραγώνων (Robust Least Square Model).

Στα τελικά συμπεράσματα συγκαταλέγεται η θετική συνεισφορά της συμμετοχής των πολιτών στην πρωτοβάθμια και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση στο δείκτη της διαβουλευτικής δημοκρατίας παρόλο που οι συντελεστές του μοντέλου της πολλαπλής παλινδρόμησης ήταν πολύ μικροί. Οι δύο άλλοι δείκτες (δείκτης συμμετοχής στη δευτεροβάθμια και δείκτης εκπαιδευτικής ισότητας) δεν είναι στατιστικά σημαντικοί. Τα παραπάνω ευρήματα (τόσο οι στατιστικά σημαντικοί αλλά ιδιαίτερα μικροί συντελεστές όσο και οι στατιστικά μη σημαντικοί) ενδέχεται να σχετίζονται και με την απαξίωση του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος λόγω των χρόνιων παθογενειών που ταλανίζουν τη δημόσια εκπαίδευση στην Ελλάδα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας μας υποδεικνύουν την ενίσχυση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ως έναν δυνητικό δρόμο προς τον εκδημοκρατισμό. Η έρευνα μας, που εστιάζει στην περίοδο μετά την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (τότε ΕΟΚ), πιθανότατα αντανάκλα την εξάπλωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εκείνη την περίοδο. Παρόλο που πολλές χώρες έχουν από τότε επεκτείνει την πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αρκετές αναπτυσσόμενες χώρες έχουν ακόμη δρόμο να διανύσουν. Ωστόσο, η επίδραση της εκπαίδευσης στη δημοκρατία φαίνεται να εξασθενεί πέρα από το "κατώφλι" της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, υποδηλώνοντας ότι ενώ η ανώτερη εκπαίδευση είναι σημαντική για άλλους στόχους, η επένδυση σε αυτήν ως μέσο για την προώθηση της δημοκρατίας μπορεί να μην είναι επαρκής από μόνη της. Αν και τα ευρήματά μας δεν είναι οριστικά, είναι πιθανό ότι παράγοντες όπως η κουλτούρα, η γεωγραφία, οι συγκεκριμένες πολιτικές συνθήκες ή οι διαφοροποιήσεις στο εκπαιδευτικό περιεχόμενο παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της επίδρασης της εκπαίδευσης στη δημοκρατία στην Ελλάδα. Πιθανές ερμηνείες της παραπάνω υπόθεσης είναι οι εξής:

- Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση εξασφαλίζει τις βασικές δεξιότητες γραμματισμού (literacy) και αριθμητισμού, που θεωρούνται απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συμμετοχή στον δημόσιο λόγο. Από τη στιγμή που οι πολίτες διαθέτουν αυτές τις θεμελιώδεις δεξιότητες, το επιπλέον επίπεδο εκπαίδευσης δεν φαίνεται να μεταφράζεται αυτόματα σε ενισχυμένη δημοκρατική κουλτούρα.
- Η δευτεροβάθμια και η τριτοβάθμια εκπαίδευση συχνά επικεντρώνονται περισσότερο σε γνωστικές ή επαγγελματικές δεξιότητες, παρά σε καλλιέργεια δημοκρατικών στάσεων. Έτσι,

ενώ προσφέρουν ανώτερο γνωστικό υπόβαθρο, δεν ενισχύουν αναγκαστικά την πολιτική συμμετοχή ή την κατανόηση των δημοκρατικών διαδικασιών.

- Ορισμένες έρευνες δείχνουν ότι υπάρχει ένα σημείο κορεσμού: μόλις επιτευχθεί ένα ελάχιστο επίπεδο εκπαίδευσης στον πληθυσμό, η πρόσθετη εκπαίδευση δεν έχει αναλογικά ισχυρή επίδραση στην ποιότητα της δημοκρατίας, σε σχέση με εκείνο το αρχικό «άλμα» που φέρνει ο αλφαριθμητισμός και η βασική εκπαίδευση (Glaeser, La Porta, Lopez-de-Silanes, & Shleifer, 2007).
- Η ποιότητα της δημοκρατίας δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την εκπαίδευση, αλλά και από άλλους θεσμικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες (π.χ. κουλτούρα εμπιστοσύνης, πολιτικοί θεσμοί, συμμετοχικές διαδικασίες). Έτσι, η εκπαίδευση πέραν του βασικού επιπέδου ενδέχεται να μην μεταφράζεται ευθέως σε καλύτερη δημοκρατική λειτουργία.

Επιπλέον, τα ευρήματά μας υπογραμμίζουν την ανάγκη για την ερευνητική κοινότητα να επιδιώξει πιο σταθερά και σαφή συμπεράσματα πάνω σε αυτό το κρίσιμο ζήτημα. Δεδομένου ότι αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις για την παραγωγή γνώσης, το εύρημά μας σχετικά με την απαξίωση κυρίως της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης θα μπορούσε να αποτελέσει το έναυσμα μιας διαφορετικής εκπαιδευτικής πολιτικής που να δίνει έμφαση στη διαμόρφωση ενός πολύπλευρου ατόμου, πολιτικά εγγράμματος. Μια ενδιαφέρουσα πειραματική προσέγγιση για την εφαρμογή της διαβουλευτικής δημοκρατίας σε σχολικό περιβάλλον πραγματοποιήθηκε σε ελληνικό λύκειο μέσω της δημιουργίας της «Συνέλευσης Σχολικής Κοινότητας» (School Community Assembly – SCA). Η SCA αποτελεί μια καινοτόμο θεσμική προσπάθεια που επιτρέπει σε όλους τους μαθητές και καθηγητές να συμμετέχουν ισότιμα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ενισχύοντας τη δημοκρατική διακυβέρνηση του σχολείου. Η διαδικασία λειτουργεί υπό καθεστώς δημοκρατικής ισότητας και αμοιβαίου σεβασμού, με όλους τους συμμετέχοντες να διαθέτουν μία ψήφο και ίσα δικαιώματα λόγου. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται είναι δεσμευτικές για την κοινότητα του σχολείου. Η πρωτοβουλία αυτή αποσκοπεί στην ενίσχυση της άμεσης συμμετοχής των μαθητών στη δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη συνεργασία τους με τους δασκάλους για τη διακυβέρνηση του σχολείου. Προβλέπεται ότι η SCA θα συμβάλει στην ανάπτυξη δημοκρατικών στάσεων και δεξιοτήτων, ενισχύοντας την υπευθυνότητα και την κοινωνική συνείδηση των μαθητών. Οι προκαταρκτικές αξιολογήσεις της SCA βασίζονται σε συστηματική παρατήρηση των διαδικασιών της και σε δομημένα ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς για τους μαθητές. Η εφαρμογή της SCA σε ελληνικό σχολείο αποτελεί μια σημαντική καινοτομία στην εκπαιδευτική πρακτική, προάγοντας τη συμμετοχική δημοκρατία και την ενεργό πολιτικότητα των νέων. Χρειάζεται περισσότερη έρευνα για να επαληθευτεί αυτό το εύρημα, κυρίως συγκριτικά με τις εκπαιδευτικές πολιτικές άλλων χωρών. Αν επιβεβαιωθεί, αυτό θα τονίσει την ανάγκη για ανοιχτό διάλογο και συλλογικά μέτρα για την προώθηση γνήσιας σωρευτικής γνώσης και την αντιμετώπιση των επιπτώσεων αυτών των δικτύων που εμποδίζουν τέτοια μάθηση (Sykas & Peonidis, 2022).

Η μελλοντική έρευνα πρέπει να εστιάσει στη συστηματική ανάλυση των μηχανισμών που ενδεχομένως συνδέουν την εκπαίδευση με το πολιτικό σύστημα. Ένας σημαντικός τομέας διερεύνησης είναι ο τρόπος με τον οποίο το περιεχόμενο, η ποιότητα και οι τύποι της εκπαίδευσης σε διαφορετικές χώρες μπορεί να εξηγήσουν τις διαφοροποιήσεις στη δημοκρατική συμμετοχή και στις πολιτικές δεξιότητες των πολιτών. Η ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης, διαχρονικής βάσης δεδομένων, η οποία να περιλαμβάνει ποικιλία μεταβλητών που χαρακτηρίζουν το εκπαιδευτικό περιεχόμενο και τις θεσμικές δομές, θα συμβάλει σημαντικά στην κατανόηση αυτού του ζητήματος.

Τα δεδομένα αυτά θα μπορούσαν να επιτρέψουν την ανάλυση των μηχανισμών μέσω των οποίων η εκπαίδευση επηρεάζει τη δημοκρατία, όπως για παράδειγμα αν λειτουργεί ως εργαλείο για την ανάπτυξη εγγραμματισμού που επιτρέπει σε περισσότερους πολίτες να παρακολουθούν την πολιτική πραγματικότητα, αν αυξάνει τις πολιτικές τους ικανότητες ή αν διευκολύνει τη συλλογική δράση. Παράλληλα, η διερεύνηση της επίδρασης διαφορετικών τύπων εκπαίδευσης—όπως δημόσια versus ιδιωτικά σχολεία ή γενική versus επαγγελματική εκπαίδευση—μπορεί να αποκαλύψει σημαντικές διαφοροποιήσεις στην ενίσχυση της δημοκρατίας.

Επιπλέον, απαιτείται λεπτομερής ανάλυση που μπορεί να μην είναι ισχυρή στη γενίκευση και την εξωτερική εγκυρότητα, αλλά μπορεί να αξιολογήσει τον ρόλο των συγκεκριμένων πολιτικών ιστοριών, των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και των διαμορφώσεων του εκπαιδευτικού περιεχομένου. Η συνδυαστική χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων θα επιτρέψει την κατανόηση τόσο των γενικών τάσεων όσο και των ειδικών ιστορικών, πολιτισμικών ή θεσμικών παραμέτρων που επηρεάζουν τη σχέση εκπαίδευσης–δημοκρατίας.

Τα ευρήματα της μελέτης μας καταδεικνύουν ότι, κατά μέσο όρο, η ενίσχυση της εκπαίδευσης συνδέεται με την προαγωγή της δημοκρατίας. Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερη αξία για φορείς χρηματοδότησης, κυβερνητικές αρχές και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Παρ' όλα αυτά, η θετική αυτή συσχέτιση παραμένει περιορισμένη και επηρεάζεται από ένα πλήθος επιπρόσθετων παραγόντων, γεγονός που καθιστά αναγκαία την ανάλυση με βάση το κοινωνικό πλαίσιο, το εκπαιδευτικό επίπεδο και τις ιδιαιτερότητες του πολιτικού περιβάλλοντος. Επιπλέον, η μακροχρόνια παρακολούθηση των επιδράσεων της εκπαίδευσης στη δημοκρατική εξέλιξη μπορεί να αναδείξει τις διαγενεακές μεταβολές και να προσφέρει πολύτιμα στοιχεία για τη διαμόρφωση πολιτικών που ενισχύουν τη δημοκρατική ωριμότητα.

6. Βιβλιογραφία

- Alemán, J., & Kim, Y. (2015). The democratizing effect of education. *Research & Politics*, 2(4), 1-7.
- Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press.
- Ansell, B., & Lindvall, J. (2013). The political origins of primary education systems: Ideology, institutions, and interdenominational conflict in an era of mass schooling. *American Political Science Review*, 107(3), 505-522.
- Arendt, H. (1963). *Eichmann in Jerusalem: A report on the banality of evil*. Viking Press.
- Bächtiger, A. (2018). Deliberative Democracy: An Introduction. Στο A. Bächtiger, J. S. Dryzek, J. Mansbridge, & M. Warren (επιμ.), *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy* (σ. 2). Oxford: Oxford University Press.
- Baker, B. D. (2018). *Educational inequality and school finance: Why money matters for America's students*. Harvard Education Press.
- Barro, R. J. (1999). Determinants of democracy. *Journal of Political Economy*, 107(S6), S158-S183.
- Barro, R., & Lee, J.-W. (2015). Educational attainment in the OECD, 1960–2010: Updated series and a comparison with other sources. *Economics of Education Review*, 48, 56–74. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2015.06.005>
- Blair, H. (2008). Jump-starting democracy: Adult civic education and democratic participation in three countries. *Democratization*, 15(1), 144-162.
- Bobo, L., & Licari, F. C. (1989). Education and political tolerance: Testing the effects of cognitive sophistication and target group affect. *Public Opinion Quarterly*, 53(3), 285-308.
- Boix, C. (2003). *Democracy and redistribution*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1996). *The state nobility: Elite schools in the field of power*. Polity Press.
- Brady, H. E., Verba, S., & Schlozman, K. L. (1995). Beyond SES: A resource model of political participation. *American Political Science Review*, 89(2), 271-294.

- Brunnsma, D. L. (2016). *Educational equity and school structure: Schooling students with disabilities in the United States and Germany*. Routledge.
- Cantoni, D., Chen, Y., Yang, D. Y., Yuchtman, N., & Zhang, Y. J. (2017). Curriculum and ideology. *Journal of Political Economy*, 125(2), 338-392.
- Coppedge, M., Gerring, J., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., Bernhard, M., Fish, S., Glynn, A., Hicken, A., Knutsen, C. H., McMann, K., Pemstein, D., Reif, M., Skaaning, S.-E., Staton, J., Tzelgov, E., Wang, Y., & Zimmerman, B. (2015). *Varieties of democracy: Methodology v4*. Varieties of Democracy (V-Dem) Project.
- Curato, N., Bächtiger, A., Dryzek, J. S., Ercan, S. A., Hendriks, C. M., & Niemeyer, S. (2022). Deliberative democracy in the age of serial crisis. *International Political Science Review*, 43(1), 55–66. <https://doi.org/10.1177/019251212111046086>
- Cutright, P. (1963). National political development: Measurement and analysis. *American Sociological Review*, 28(2), 253-264.
- De Ferranti, D., Perry, G. E., Ferreira, F. H. G., & Walton, M. (2004). *Inequality in Latin America: Breaking with history?* World Bank.
- Dee, T. S. (2004). Are there civic returns to education? *Journal of Public Economics*, 88(9-10), 1697-1720.
- Desjardins, R. (2014). *Education for all: The globalization of learning targets*. Palgrave Macmillan.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education*. Macmillan.
- Emerson, R. W. (1841). New England reformers. *The Dial*, 1(3), 362-390.
- Finkel, S. E., & Lim, J. (2002). The supply and demand model of civic education: Evidence from the Dominican Republic and Poland. *Studies in Comparative International Development*, 36(2), 45-67.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Herder and Herder.
- Fukuyama, F. (1992). Capitalism & democracy. *Journal of Democracy*, 3(3), 11-23.
- Glaeser, E. L., Ponzetto, G. A. M., & Shleifer, A. (2007). Why does democracy need education? *Journal of Economic Growth*, 12(2), 77-99.
- Harvard Family Research Project. (2006). *Family involvement in education: How important is it? What can we do about it?* Harvard Graduate School of Education.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (1999). Education and social capital. *NBER Working Paper Series* (No. 7121).
- Hoskins, B., & Janmaat, J. G. (2019). *Education, democracy and inequality: Political engagement and citizenship education in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Karousakis, M., & Koussouris, S. (2022). Innovation in deliberation: A policy paper. European Network for Political Innovation (EUNPI).
- Sykas, T., & Peonidis, F. (2022). Direct democracy in high school: An experiment from Greece. *Journal of Social Science Education*, 21(3), 65–84. <https://doi.org/10.11576/jsse-4959>
- Lindberg, S. I., Coppedge, M., Gerring, J., & Teorell, J. (2014). A new approach to measuring democracy. *Journal of Democracy*, 25(3), 159–169. <https://doi.org/10.1353/jod.2014.0040>
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American Political Science Review*, 53(1), 69-105.

- Luke, A. A., Luke, C., & Lingard, J. C. (2014). *Participation in education: Global perspectives and practices*. Springer.
- OECD. (2008). *Developing composite indicators for policy analysis in education*. OECD Publishing. Διαθέσιμο διαδικτυακά: OECD Composite Indicators
- OECD. (2012). *Equity and quality in education: Supporting disadvantaged students and schools*. OECD Publishing. Διαθέσιμο διαδικτυακά: OECD Equity and Quality in Education
- O'Flynn, I. (2022). *Deliberative democracy*. Polity.
- Osler, A. (2018). *Educational equality and international students: Justice across borders?* Trentham Books.
- Paglayan, A. S. (2021). The non-democratic roots of mass education: Evidence from 200 years. *American Political Science Review*, 115(1), 179-198.
- Pastorelli, S., & Michalos, G. (2015). *Handbook of composite indicators and indices*. Wiley.
- Pemstein, D., Marquardt, K. L., Tzelgov, E., Wang, Y., Medzihorsky, J., Krusell, J., Miri, F., & von Römer, J. (2023). The V-Dem measurement model: Latent variable analysis for cross-national and cross-temporal expert-coded data. *V-Dem Working Paper Series 2023(21, 8th edition)*.
- Przeworski, A., Alvarez, M. E., Cheibub, J. A., & Limongi, F. (2000). *Democracy and development: Political institutions and well-being in the world, 1950-1990*. Cambridge University Press.
- Rury, J. L. (2012). *Education and social change: Contours in the history of American schooling (4th ed.)*. Routledge.
- Sanborn, H., & Thyne, C. (2014). Learning democracy: Education and the fall of authoritarian regimes. *British Journal of Political Science*, 44(4), 773-797.
- Schmidt, M. (2000). *Θεωρίες της Δημοκρατίας*. Σαββάλας.
- socialpolicy.gr. (2019, May 7). Η διαβουλευτική δημοκρατία και ο ενεργός πολίτης. socialpolicy.gr. <https://socialpolicy.gr/2019>
- UNESCO. (2017). *Global education monitoring report: Accountability in education: Meeting our commitments*. UNESCO Publishing. Διαθέσιμο διαδικτυακά: UNESCO Global Education Monitoring Report
- Καμαριανός, Γ., Κυρίδης, Α., Φωτόπουλος, Ν., & Χαλκιώτης, Δ. (2019). *Το δημόσιο σχολείο στην Ελλάδα: Όψεις και τάσεις μιας αναδυόμενης ιδιωτικοποίησης*. Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (ΟΛΜΕ) & Διδακταλική Ομοσπονδία Ελλάδας (ΔΟΕ). <https://ikee.lib.auth.gr/record/309543/files/3.5.26.pdf>
- Νέα Παιδεία—Γλώσσα. (2020). Η επικράτηση του φροντιστηρίου και η απαξίωση του σχολείου στην ελληνική εκπαίδευση. Retrieved May 20, 2024, from <https://neapaideia-glossa.gr/articles/646/>
- Παιονίδης, Φ. (1998). Deliberative democracy and freedom of expression. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 1, 29–56. <https://doi.org/10.12681/sas.682>
- Παρούσης, Μ. (2005). *Διαβουλευτική δημοκρατία και επικοινωνιακή ηθική*. Ίνδικτος. Ανακτήθηκε στις 20/5/2024 από <https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/PHIL1919>